

Baranya megye földrajzi nevei I—II.

Szerkesztette *Pesti János*, kiadja a Baranya Megyei Levéltár. Pécs, 1982.

(I. kötet: Sásdi, Szigetvári, Pécsi járás és Pécs város. 1055 l., II. kötet: Mohácsi, Siklósi járás és Névmutató. 1279 l.)

Az országos helynévmentő mozgalom eddigi legnagyobb teljesítménye a baranyai földrajzi nevek két impozáns kötete. Dr. Szita László levéltárigazgató a második kötet előszavában ezt írja: „Baranya megye Tanácsa 1973-ban határozta el, hogy önkéntes gyűjtők és a honismereti szakkörök közreműködésével összegyűjteti a megye ma élő (szóbeli) és történeti (írásbeli) földrajzi neveit. A gyűjtés megszervezésére a Baranya megyei Levéltár és a Pécsi Tanárképző Főiskola kapott megbízást. . . A leletmentő munkát messzemenően támogatta az MTA Nyelvtudományi Intézete, a MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Közvetlen segítséget nyújtott a gyűjtéshez és a közzétételhez a Művelődésügyi Minisztérium, a Baranya megyei Tanács, a Baranya megyei Levéltár, a Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszéke, a megyei földhivatal és a megyei múzeum vezetősége.”

A hatalmas vállalkozás történetének részleteit is megismerhetjük az első kötet bevezetéséből. Például azt, hogy a megyei tanács a költségekre előre biztosított 250 ezer forintot; hogy olyan gyakorlott szakemberek vettek részt már a munkák kezdetétől a folyamatban, mint Király Lajos, Ördög Ferenc, Balogh Lajos, Papp László és Végh József; hogy az élőnyelvi gyűjtést 117 magyar szakos főiskolai hallgató és 60 más önkéntes résztvevő vállalta; hogy a minden eddigi megyeinél bőségebb levéltári adatolás nehéz munkáját Király Lajos, Hoffmann Ottó, Pesti János, Reuter Camillo, Timár György és Szita László végezte el; hogy külön figyelmet fordítottak a népességtörténet kérdéseire, a helységek lakosságának kontinuitására vagy a telepítésekre stb.

Érthető és természetes, hogy a nagylétszámú gyűjtőgárda munkájának irányításához, illetőleg a helyszíni és levéltári adatok ellenőrzéséhez, a közzététel megszervezéséhez, a szerkesztés során előbukkanó rengeteg nyelvészeti, hangjelölési, helyesírási kérdés eldöntéséhez állandó vezérkarra, vitaülésekre, megbeszélésekre sorozatára volt szükség, amelyre meghívást kaptak egy-egy kérdéskör országos szintű szakértői is: Fábián Pál, Hőnyi Ede, Bachát László, Deme László, Hajdú Mihály, Kiss Lajos, Kovalovszky Miklós stb. Velük együtt érte el a helyi vezető testület, hogy a kötet szinte minden felvetődő kérdésben a legjobb, legelfogadhatóbb megoldást tartalmazza.

Pedig a nehézségek igen nagyok voltak. Nemcsak azért, mert a megye lakott helységeinek száma nagy: 320, hanem mert ezek közt olyan óriási város is van, mint

Pécs, amelynek névanyaga több mint 100 oldalt tölt meg, a megnevezett objektumok száma 3617 (I, 697—808). Meghaladja a 100 oldalt Mohács névkészletének előtárása is (II, 413—519). Ezek önmagukban sem pusztán mennyiségi problémák. Nagy városok élőnyelvi és történeti névanyaga sokkal bonyolultabb levéltári és élőnyelvi gyűjtőmunkát igényel: a változások, átkeresztelések, utcamegszüntetések, nyomvonal-módosítások évszázados nyomon követése rendkívül megnehezíti a munkát.

A nyelvészeti, névtudományi problémák azonban még ennél is jóval nehezebb kérdések elé állították a gyűjtőket. Baranya köztudomásúlag soknemzetiségű megyénk. A nem magyar nyelvű lakosság névismeretét természetesen nem lehetett nem létezőnek tekinteni, figyelmen kívül hagyni még akkor sem, ha nem mindig a helyi földműves lakosság nyelvében élő szókészletről volt is szó. Az objektivitás és a tudományos elfogulatlanság kikerülhetetlenné tette az ilyen szokatlan névtani munka felvállalását is. A gyűjtemény második kötetének bevezetésében (II, 9) erről ezt olvashatjuk: „A gyűjtés szervezésekor, 1973-ban az volt a fő célunk, hogy a helységek magyar, német és szerbhorvát földrajzi neveinek szóbeli változatait jegyezzük le. Más nyelvi [? nyelvű?] névadat megörökítésére akkor azért nem gondolhattunk, mert az addig megjelent magyar névadattárakban erre nem találtunk példát. Az ellenőrzés során derült ki, hogy a baranyai cigány, jiddis és szlovák nyelvű lakosságnak igen érdekes helynevei vannak: részben önálló, belső nyelvi alakulatok, részben más nyelvekből átvett névformák. Névtudományi, kultúrtörténeti szempontból ezek a nevek is figyelmet érdemelnek. Örvendetes, hogy Hoffmann Ottó a mohácsi járás néhány községében feljegyezte, majd közzétette megyénk cigány, jiddis és szlovák nyelvű lakosságának fontosabb földrajzi neveit.”

Gondolni való, mennyi hangtani, jelölési problémát vet fel már önmagában az is, hogy a helyi magyar kiejtés mellett a gyűjtőknek lépten-nyomon fel kellett jegyezniük a német és/vagy szerbhorvát neveket és névváltozatokat is, és lehetőleg úgy, hogy azok nyelvspecifikus hangzása egységes fonetikával tükröződjék, mert máskülönben elszakadnak egymástól az összetartozó, egymásból alakult földrajzi megnevezések. Világos, hogy e bonyolult nyelvészeti munkát a nagy többséget kitevő önkéntes gyűjtőkre, az adott idegen nyelveket nem beszélő főiskolai hallgatókra nem is igen lehetett rábízni. Ez rendkívül megnövelte a nyelvész szakemberek, az ellenőrzők munkáját. De mindenképpen megérte! Így a baranyai névadattár az eddigiektől eltérő, új vizsgálódásokra is lehetőséget fog kínálni a kutatóknak.

Az elmúlt években sok vita volt a névgyűjtemények élőnyelvi és történeti adatainak kívánatos arányáról: arról, hogy a teljességre törekvő élőnyelvi adatok mellé milyen történeti forrásanyagból milyen mennyiségű gyűjtést csatlakoztassunk. Azt mindenkinek könnyű belátnia, hogy a levéltári és kéziratostérképről való adatok segítenek a nevek megmagyarázásában, plasztikussá teszik a rendszer sajátosságait. Ugyanakkor nagyon megnövelik a gyűjtemények terjedelmét, s ez a mai kiadási helyzetben nem kis nehézség lehet. De az is probléma, hogy az élőnyelvi adatokat viszonylag könnyebb önkéntesekkel, rövid úton felkészített lelkes vállalkozókkal gyűjtetni,

miközben a levéltári források megváltatásához jól képzett kutatók sok időt kívánó munkája szükséges.

A baranyai kötetnek erőssége a történeti adatokban való gazdagság, és ennek őszintén örülünk. Úgy látszik, ebben az irányban hatott már az is, hogy a munka egyik szervező intézménye és kiadója a megyei levéltár volt, melynek az igazgatója is bekapcsolódott a munkába. A helyi hagyomány is eleven ebben a tekintetben, hiszen dr. Zsolt Zsigmond és főleg Reuter Camillo névtudományi, helynévtörténeti kutatásai a nyelvészek országos tábora előtt is közismertek. Nyeresége a kötetnek, hogy Kiss Lajos, az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa, a Földrajzi nevek etimológiai szótára című kitűnő mű szerzője is közreműködött a helység- és egyéb nevek származtatásában.

Az egyes helységek helytörténeti, honismereti kutatói bizonyára nagy örömmel fogadták azokat a tömör, de igen magvas összefoglalásokat, amelyek az egyes falvak anyagának bevezetőjében szerepelnek. Ezeknek az ad különös jelentőséget, hogy a telepítések történetére hiteles levéltári és történeti kutatások alapján szolgáltat adalékokat. Nem szélesen kibontott falutörténetek ezek, de érdeklődés felkeltésére, a hiedelmekkel való szembesítésre, realitás és folklór elválasztására alkalmas áttekintések. Alkalmasak arra, hogy az ott lakókban a szülőföldhöz kötődés érzését erősítsék, az identitástudatot növeljék.

A kötetek felszerelése, megszerkesztése a hasonló megyei kötetek legjobb hagyományait követi. Ez vonatkozik az útbaigazításokra, amelyek a rendkívül tömör fogalmazás feloldásához elengedhetetlenek: a művelési ágakra, a térszinformákra, tereptárgyakra, illetőleg a történeti forrásokra utaló rövidítések feloldása stb.

Külön kell szólni a két kötet együttes szómutterjáról (II, 959—1270), B. Gereben Györgyike és Borsy Károly munkájáról. Ez háromhasábos tördelésben is több mint 300 oldal, szinte külön kötet lehetne. Pedig igencsak takarékoskodni kellett a hellyel. Ez az oka, hogy — némely más megyétől eltérően — a névelemek külön kigyűjtésére nem vállalkozhattak. A neveket köznyelvre átírt formában tartalmazza a mutató, kivéve az olyan tájnyelvi vagy történeti alakokat, ahol ez nem volt lehetséges, vagy igen eltérő formát eredményezett volna. Reméljük, a kötet alapján meginduló elemző, kutató munka pótolni fogja ezt a hiányt. Jó segítséget nyújt majd ehhez az, hogy ott található a kötetben a megyében előforduló magyar földrajzi köznevek értelmezése is, amit Pesti János közreműködésével Markó Imre Lehel állított össze (II, 951—8).

Hasznos figyelmessége a kötet szerkesztőinek az, hogy a községegyesítések és beolvasások következtében használaton kívül került helységneveket listába szedve utal rá, hogy ma melyik helység határában található a saját névvel nem szereplő falu területe (1271—5).

Feltétlenül elismerést érdemel a kaposvári nyomda munkája, amely láthatólag nem mindig rendelkezett egy ilyen bonyolult nyelvészeti mű kinyomtatásához szükséges feltételekkel, főleg idegen ékezetes betűkkel. Nagy kár, hogy a magyarországi nyomdák közt — úgy látszik — kölcsönzött matricákkal nem lehet megoldani olyan

kérdéseket, mint például az illabiális *a* jelölése. A jószándék elismerése mellett is kissé frivol, hogy éppen az ellenkező funkciójú, labialitást jelző ékezetes betűt kellett alkalmazni helyette. Kisebb gond, hogy a térképeknek a szedési tükörbe való beillesztése gyakran olyan méretű kicsinyítést követelt, hogy a számok kiolvasásához kéznél kell tartani a lupét. A szedéskép, a tagolás, a betűméretekkel és -típusokkal való gazdálkodás igényes tipográfiai munkára vall.

Baranya megye büszke lehet erre a kiadványára. Nagy szolgálatot tett nemcsak a megyei, hanem az egész magyar nyelvtudománynak és a nevetek bármilyen szempontból hasznosítani kívánó törekvéseknek. Az eddigi hasonló kiadványoknál is magasabbra emelte a mércét, és ezt nehéz lesz meghaladni az ezután következőknek.

SEBESTYÉN ÁRPÁD